

ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

УДК 321.76

Васін Є.Ю., ад'юнкт кафедри
теорії держави та права НАВС

Принципи та вимоги законності в правозастосовній практиці міліції

У даній статті розглянуто основні принципи та вимоги законності у сфері правозастосовчої практики міліції, які впливають на процес реалізації законності, встановлення та функціонування правопорядку; також висвітлено необхідність вдосконалення забезпечення законності, гарантування дотримання її принципів та вимог у правозастосовчій практиці міліції.

Ключові слова: законність, принцип законності, вимога законності, правозастосовча практика, міліція.

В данной статье рассмотрены основные принципы и требования законности в сфере правоприменительной практики милиции, которые влияют на процесс реализации законности, установление и функционирование правопорядка; также указано о необходимости усовершенствования обеспечения законности, гарантирования соблюдения её принципов и требований в правоприменительной практике милиции.

Ключевые слова: законность, принцип законности, требование законности, правоприменительная практика, милиция.

This article describes the basic principles and requirements of legality in the field of law enforcement practices of police that affect on the process of implementation of legality, on the establishment and functioning of law and order, also describes the need to improve legality, ensuring compliance the principles and requirements of legality in the law enforcement practices of police.

Keywords: legality, the principle of legality, the requirement legality, law enforcement practice, the police.

Актуальність теми. У юридичній літературі поняття законності в правозастосовчій практиці міліції, вживається авторами текстів із різним змістовним навантаженням: як метод здійснення державної влади, політико-правовий режим, елемент демократії, соціальний стан, умови здійснення правопорядку, основний принцип діяльності державних органів і посадових осіб тощо. Водночас, у недавньому минулому вітчизняна юридична наука аналізувала законність, насамперед, з позиції вимоги загальної поваги до закону й обов'язкового його виконання всіма суб'єктами права. Забезпечення законності зводилося в основному до роботи контрольно-наглядових і правоохоронних органів: виявлення порушників правових приписів з метою покарання. Суд розглядався як правоохоронний орган, а не орган правосуддя, що гарантує захист прав і свобод громадян. У цьому випадку вимога законності поширювалася лише на громадян та їхні організації, органи, що безпосередньо реалізують свої права й обов'язки.

Натомість, досвід європейських країн та наукова думка свідчать, що система органів державної влади та система органів місцевого самоврядування є своєрідним полісистемним комплексом (механізмом), який складається хоча й з різних за своєю природою органів (державних та громадських), проте об'єднаних в організаційне ціле необхідністю забезпечення виконання одних і тих самих функцій державної влади [1, с. 242].

Забезпечення прав і свобод людини, підвищення авторитету закону, його суворе дотримання усіма державними органами, громадськими організаціями, дотримання принципів та вимог законності у роботі правоохоронних органів, зокрема міліції, нерозривно пов'язане з формуванням в Україні правової держави. Тому сьогодні гостро відчувається потреба у вдосконаленні забезпечення законності, гарантуванні дотримання її принципів та вимог у правозастосовній практиці міліції. Ці питання постають у центрі уваги, відображуються у найважливіших державних і громадських документах, і тому набувають особливої актуальності.

Постановка проблеми. Зазначимо, що спостерігається значне посилення соціальної спрямованості діяльності державних і громадських організацій у країнах, що обрали шлях демократичного розвитку [2, с. 12]. Основною ж опорою у здійсненні соціальної політики держави мають бути саме органи міліції як найближчі посередники між офіційною владою й населенням.

Оскільки Україна, як молода демократична держава взяла за мету вступ до ЄС, постає нагальна необхідність реалізації законності на рівні високорозвинених країн світу, і насамперед, забезпечення конституційних прав і свобод громадян у сфері правозастосовчої практики міліції.

Актуальною є розробка вже чинних та запровадження нових правових засобів (нормативно-правових актів), спрямованих на зміцнення вимог та принципу законності у сфері правозастосовчої практики міліції.

Стан дослідження. Як вітчизняна, так і зарубіжна юридична наука приділяє увагу вивченню розробки теорії законності й дослідження проблем у сфері правозастосовчої практики міліції. Ці проблеми знайшли своє відображення у працях, як вітчизняних вчених, так і зарубіжних учених, зокрема таких як: В. Авер'янов, В. Горшенев, М. Козюбра, А. Колодій, В. Колпаков, В. Лазарев, О. Лейст, Р. Лівшиц, Л. Луць, П. Недбайло, П. Рабінович, О. Скакун та інших вчених.

Мета та задачі цієї наукової розвідки полягає у виробленні чіткого загального уявлення про принципи та вимоги законності, основні способи його забезпечення у сфері правозастосовчої практики міліції.

Виклад основних положень. Законність - це комплексне (принцип, метод, режим) соціально-правове явище, що характеризує організацію і функціонування суспільства і держави на правових засадах.

Термін «законність» є похідним від терміна «закон» і, будучи комплексним поняттям, охоплює всі сторони життя права - від його ролі в створенні закону до реалізації його норм в юридичній практиці. Законність відображає правовий характер організації суспільно-політичного життя, органічний зв'язок права і влади, права і держави, права і суспільства. Вимога законності рівною мірою стосується вищих органів державної влади, інших державних органів, які ухвалюють у межах своєї компетенції підзаконні акти (сфера правотворчості), безпосередніх виконавців законів - посадових осіб, а також громадських організацій, комерційних корпорацій, громадян.

Законність характеризується поєднанням двох ознак: 1) зовнішньої (формальної) - обов'язком виконувати розпорядження законів і підзаконних правових актів державними органами, посадовими особами, громадянами і різними об'єднаннями; 2) внутрішньої (сутнісної) - наявністю науково обґрунтованих і відповідних праву законів; якістю законів.

Важливо не тільки додержуватися законів, а й створювати справедливі, тобто правові, закони. Правові закони повинні бути нормативним підґрунтям законності.

Законність є не самоціллю, не виконанням заради виконання, її призначення - додержання законів в ім'я торжества свободи, справедливості. Законність - явище прогресивне і покликане сприяти суспільному прогресу. Щоб у державі була «право-законність», чинні закони, насамперед Конституція, повинні адекватно відображати правові принципи, загальнолюдські цінності. У сфері правотворчості це виражається в забезпеченні видання закону, який відповідає праву Конституції [3].

Законність це явище багатоаспектне і виступає як головним принципом діяльності державних органів, громадських організацій, комерційних корпорацій, посадових осіб, громадян. Принцип законності притаманний лише демократичним державам, оскільки він є антиподом сваволі і беззаконня, припускає пов'язаність всіх органів держави правовими нормами, дії в їх рамках і в ім'я їх реалізації

Принципи законності - це відправні засади, незаперечні засадні вимоги, які лежать в основі формування норм права і ставляться до поведінки учасників правових відносин. Принципи законності розкривають її сутність як режиму суспільно-політичного життя в демократичній правовій державі. Принципами законності у сфері правозастосовчої практики міліції є:

1. Верховенство закону щодо всіх правових актів. Цей принцип припускає виключність закону, тобто підпорядкованість закону всіх юридичних актів (нормативних і застосовних) відповідно до їх субординації. Конституція України має вищу юридичну силу. Всі закони повинні відповідати Конституції, підзаконні нормативні акти - законам, причому підзаконні акти приймаються і діють лише тоді, коли певні суспільні відносини не врегульовані законом. Правозастосовні акти мають бути піднормативними, тобто відповідати нормативно-правовим актам - законам і підзаконним актам [3].

2. Загальність законності означає, що в суспільстві всі державні органи, громадські організації, комерційні об'єднання, посадові особи, громадяни перебувають під дією закону. Не може бути винятку ні для фізичної, ні для юридичної особи, на яку б не поширювалися вимоги законності.

3. Єдність розуміння і застосування законів на всій території їх дії. Закони є єдиними для всієї держави, всіх її регіонів. Вони висувають однакові вимоги до всіх суб'єктів, які перебувають в сфері їх часової та просторової дії. Єдине розуміння сутності і конкретного змісту законів забезпечує законність правозастосовчої діяльності, однаковість застосування юридичних норм до всіх суб'єктів права. Єдність законів не виключає, а навпаки, припускає багатоманітність у правотворчості і правозастосуванні. Кожний орган держави, громадська або комерційна організація конкретизують і застосовують закони з урахуванням свого функціонального призначення і місцевих особливостей. Однак конкретизація і застосування відбуваються в рамках закону і відповідно до нього.

4. Недопустимість протиставлення законності і доцільності. Не можна відкидати закон, не виконувати його, керуючись міркуваннями життєвої доцільності (місцевої, індивідуальної та ін.), тому що такі міркування враховуються в законі. Правові закони самі володіють вищою суспільною доцільністю. Доцільність закону означає необхідність вибору суворо в рамках закону найоптимальніших (таких, що відповідають цілям і завданням суспільства) варіантів здійснення правотворчої діяльності і діяльності з реалізації права. Наприклад, при визначенні кримінального покарання суддя, керуючись законом, призначає той захід покарання, який є найдоцільнішим в даному разі, з урахуванням тяжкості злочину, особи злочинця. У кожному окремому випадку закон має додержуватися, однак у рамках закону може прийматися той захід, що є

найдоцільнішим у кожному конкретному випадку.

Необхідність точного і неухильного виконання правових розпоряджень незалежно від суб'єктивного ставлення до них окремих осіб обумовлена презумпцією доцільності чинного закону [4, с. 206].

5. Невідворотність відповідальності за правопорушення означає своєчасне розкриття будь-якого протиправного діяння. Правоохоронні органи покликані як запобігати правопорушенням, так і вести ефективну боротьбу з ними. У цьому полягає реальність законності - досягнення фактичного виконання правових розпоряджень у всіх видах діяльності і невідворотності відповідальності за будь-яке їх порушення.

6. Обумовленість законності режимом демократії, який передбачає суворе додержання двох типів правового регулювання: спеціально-дозвільного - поширюється на владні державні органи і посадових осіб («дозволено лише те, що прямо передбачено законом»); загально-дозвільного - поширюється на громадян та їх об'єднання («дозволено все, крім прямо забороненого законом»); а також додержання рівності всіх перед законом і судом. Ось чому, крім юридичної рівності, важливою є наявність незалежного судового правосуддя, яке ґрунтується на верховенстві закону і додержанні принципу поділу влади. Цими вимогами законність проявляє себе як елемент (ознака) демократичного режиму [5].

Лисюткін О. Б. серед найбільш значимих принципів виділяє: 1) єдність законності; 2) верховенство закону; 3) невідворотність покарання за порушення законності; 4) неприпустимість протиставлення законності й доцільності; 5) взаємозв'язок законності й культурності; 6) гарантованість прав і свобод особи [6, с. 23].

Желтобрюхов С. П. до принципів законності включає: 1) єдність законності; 2) гарантованість прав і свобод громадян; 3) невідворотність покарання за порушення законності; 4) неприпустимість протиставлення законності й доцільності; 5) взаємозв'язок законності й культурності; 6) презумпцію невинуватості [7, с. 58].

Вимоги законності (те, чого вимагає законність) відображають її спрямованість, обумовлену змістом норм права. На відміну від принципів, які виражають зміст законності, діють у всіх її сферах, стосуються всіх видів діяльності будь-яких суб'єктів суспільних відносин, вимоги законності пов'язані з окремими видами діяльності певних суб'єктів. Вони є юридичними умовами (правилами) втілення в життя принципів права. Розглянемо вимоги законності у сфері правозастосовчої практики міліції, а саме:

1) забезпечення відповідності змісту закону потребам життя (для цього необхідно створювати закони на науковій основі, на основі рекомендацій і узагальнень учених);

2) забезпечення верховенства закону щодо інших правових актів, тобто додержання субординації в нормативних актах (наприклад, укази президента повинні відповідати законам, акти уряду - указам президента);

3) забезпечення своєчасного створення закону і його скасування з додержанням певної процедури;

4) забезпечення стабільності правових актів, більш тривалого строку їх чинності, за винятком тих, які видаються на певні строки;

5) видання правових актів у тій формі, яка передбачена законом, з усіма необхідними для цього реквізитами. Вимоги законності у сфері реалізації права: наявність спеціальних і юридичних механізмів, які забезпечують реалізацію права (додержання і виконання обов'язків, наявність можливостей для здійснення суб'єктивного права); гарантоване якісне застосування права з урахуванням усіх обставин; правильне тлумачення правових норм; стабільність судової практики та інші.

Дехто з науковців не розмежовує «принципи» і «вимоги» законності, розглядаючи їх як абсолютно ідентичні, цілком тотожні. Так, О. Т. Боннер як основні принципи (вимоги) законності визначає: 1) загальність права; 2) верховенство Конституції і закону; 3) рівність усіх перед законом; 4) наявність соціальних і юридичних механізмів, що забезпечують реалізацію права; 5) «якісне» застосування права; 6) рішучу боротьбу з правопорушеннями, невідворотність юридичної відповідальності; 7) стійкість правопорядку, ефективне функціонування всього механізму правового регулювання [8, с. 22].

Серед основних вимог законності виділяють втілення ідеї панування права в житті суспільства та держави; верховенство закону; рівність усіх перед законом; неухильність дотримання (виконання) правових актів всіма суб'єктами права; належне і ефективне застосування права; послідовну боротьбу з правопорушеннями тощо.

На процес реалізації вимог законності, встановлення та функціонування правопорядку ці фактори впливають опосередковано, як позитивно, так і негативно. Негативно, наприклад, на стан законності впливає політична нестабільність, дезорганізація державно-владних структур, низький рівень виконавчої дисципліни, бюрократизм тощо [9, с. 399].

Аналіз наведених позицій свідчить про відсутність чітких критеріїв, що дозволяють відносити ті чи інші засади законності до її принципів чи вимог. Безумовно, перераховані принципи та вимоги є характеристиками законності. Однак не всі з викладених положень можуть розглядатися як керівні ідеї, вихідні засади, що визначають сутність і зміст досліджуваного явища

Реформування правової системи України, зокрема її законодавства, вимагає подальших теоретичних досліджень, ключових категорій у юридичній науці. Зокрема, це стосується дальшого аналізу проблеми співвідношення законності і правозастосовчої діяльності міліції. Цим проблемам у юридичній науці приділено досить значну увагу. Однак останнім часом, незважаючи на значні зміни у правовій системі України, вказане питання стало менше цікавити дослідників. Адже завдання демократизації Української держави, подальший розвиток ринкових відносин, формування правової держави передбачають інтенсивну роботу, пов'язану з вдосконаленням законодавства та практикою його застосування, де основним принципом цієї діяльності є законність. Законність належить до основних категорій юридичної науки, займає провідне місце у її понятійному апараті. Значення даного поняття у тому, що воно припускає прямий, безпосередній вихід теоретичних досліджень на практичний рівень [10, с. 61].

Необхідно прагнути до підвищення майстерності і досвіду працівників міліції тому, що будучи ж складовою частиною цієї моделі і продуктом правозастосовчої діяльності, вони, безумовно, повинні відповідати принципам, закладеним в основу правозастосовчого процесу і всієї правозастосовчої діяльності міліції.

До питання зміцнення законності у правозастосовчому процесі слід віднести також створення належних, реальних умов для здійснення зазначеної специфічної діяльності. Тут необхідна й належна законодавча база, що, у свою чергу, потребує швидкого подальшого оновлення всієї системи законодавства відповідно до принципів справедливості, дотримання і поваги прав та свобод громадян. В умовах демократичної правової держави законність передбачає єдність її зовнішнього боку (строге виконання законів) і внутрішнього (наявність правових законів). Тому категорія «законність» повинна відображати не тільки процес застосування законів, а й забезпечення видання суто правових законів, тобто процес законотворчості. Цей шлях найбажаніший, але вимагає тривалого часу і постійного контролю за правильним віддзеркаленням у праві суспільних відносин [10, с. 63].

Українському суспільству сьогодні як ніколи необхідна консолідуюча ідея. Такою

могла би стати ідея законності, а її практична реалізація, у свою чергу, стабілізуючим фактором розвитку політико-правових, соціально-економічних, культурних та інших суспільних процесів [11, с. 4].

Висновок. Дія принципів та вимог законності створює правову атмосферу, де панують ідеї права, гуманізму, справедливості, свободи і відповідальності; особа захищена від сваволі влади, суспільство — від анархії, хаосу, безладдя і насильства. Без законності немає демократії, без демократії неможливо забезпечити законність. Зміцнення законності залишається актуальною задачею, бо це - центральна категорія правової держави.

Розвиток демократії в Україні, зміцнення законності й дисципліни пов'язані з підвищенням ефективності та якості роботи міліції. Виконання завдань, поставлених державою перед міліцією, потребує від них організованості й порядку в роботі, неухильного і точного виконання своїх обов'язків. На зміцнення принципів та вимог законності в органах Міністерства внутрішніх справ спрямована вся система добору кадрів, виховної роботи, професійної підготовки, впровадження передового досвіду, а також поєднання цілеспрямованих зусиль керівників усіх рівнів органів внутрішніх справ, громадських організацій та всього особового складу служб і підрозділів. Вся діяльність міліції заснована на суворому дотриманні законності та здійсненні своїх функцій тільки відповідно до розпорядження закону.

Система забезпечення законності являє собою сукупність необхідних умов, способів і засобів, покликаних сприяти практичній реалізації основних ідей законності, впровадженню її принципів та вимог у правозастосовчу діяльність міліції.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Корнієнко М. І. Територіальна організація влади в Україні: якою вона має бути? // Право України. — 2010. — № 4. — С. 239-247.
2. Проблеми законності : Академ. зб. наук. пр. / Відп. ред. В. Я. Тацій. — Х. : Нац. у-т «ЮАУ», 2011. — Вип. 114. — 257 с.
3. Конституція України. - Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 26 червня 1996 року. Київ, Юрінком, 1996 р.
4. Скакун О. Ф. "Теорія держави і права". - Підручник. - Харків, "Консум", 2001 р. - 656 с.
5. Інтернет-сайт: Шпаргалка.org.ua: [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://shpargalka.org.ua/r/0/697.html#a>
6. Лисюткин А. Б. Принципы законности и их реализация в условиях формирования правового государства : дис. на соиск. уч. степ. канд. юрид. наук / Лисюткин Александр Борисович. — Саратов : [б. и.], 1992. - 202 с.
7. Туманов В. А. Правовой нигилизм в историко-идеологическом ракурсе / В. А. Туманов // Государство и право . — 1993. — № 8. — С. 58—61.
8. Боннер А. Т. Законность и справедливость в правоприменительной деятельности / А. Т. Боннер. — М. : Рос. право, 1992. — 319 с.
9. Цвік М. В. Загальна теорія держави і права / Цвік М. В., Ткаченко В. Д., Рогачова Л. Л. та ін. — Харків : Право, 2002. — 432с.
10. Осауленко О. І. Зміцнення законності у правозастосовному процесі / Осауленко О. І., Пунько О. В. // Право України. — 2004. - № 12. — С.61-63.
11. Мелех Л. В. Законність у правозастосовній діяльності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень» / Мелех Любомира Володимирівна. — Львів : Львівський держ. ун-т внутрішніх справ, 2010. — 20 с.